

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО УДОСКОНАЛЕННЯ
БАНКІВСЬКОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ**

Визначаються умови належного здійснення банківського контролю, чинники, які впливають на його проведення та формулюються пропозиції щодо його вдосконалення і подальшого розвитку.

Постановка проблеми. Плинність розвитку економічних відносин стримується існуючими проблемами в банківській системі, що пов'язані з не завжди дієвим, комплексним і своєчасним здійсненням банківського контролю. На сучасному етапі банківська система знаходиться під впливом значної кількості факторів, які як позитивно, так і негативно впливають на функціонування банків, тому завданням банківського контролю є попередження, виявлення, а також усунення недоліків. А це можливо лише за умови удосконалення існуючого порядку здійснення банківського контролю.

Однією із причин недовіри населення до банківської системи є неефективність банківського контролю, замовчування важливої інформації, не вжиття адекватних заходів впливу до порушників, внаслідок чого клієнти не відчують захисту з боку держави, чим збільшують готівкові розрахунки. Сучасні тенденції світової банківської системи вимагають і від України впровадження нових механізмів банківського контролю та перегляду існуючої системи його функціонування. Перед наукою і практикою стоїть завдання вироблення та впровадження Концепції організації банківського контролю на основі чинників, які ефективно впливають на розвиток банківського контролю.

Ступінь наукової розробки проблеми. Про удосконалення банківського контролю писали як юристи, так і економісти, що висвітлювали у своїх працях особливості його проведення, основними з яких є монографії О.П. Орлюк «Банківська система. Правові засади організації» [2], Н.П.Шульги «Банківський контролінг: теорія, методологія, практика» [4], та посібник В.С. Стельмаха та інших «Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд» [3].

Незважаючи на достатню увагу з боку наукової спільноти, сутність організації банківського контролю розкрита ще не достатньо. У цьому нас переконує і банківська криза, яка наявна на сьогодні. Для проведення банківського контролю на якісно новому рівні необхідно переосмислити існуючі засади його здійснення та виробити нові

підходи до його організації. Це підтверджує актуальність статті та її не лише теоретичне, але і практичне значення.

Метою статті є формування концептуальних засад функціонування банківського контролю та розробка пропозицій щодо вдосконалення його проведення. Відповідно до поставленої мети зроблена спроба виконати **такі завдання**: визначити умови належного здійснення банківського контролю, окреслити чинники, які впливають на його здійснення, та сформулювати теоретичні підходи до основних напрямів подальшого розвитку банківського контролю.

Виклад основного матеріалу. Для підтримки економіки держави, особливо в умовах фінансової кризи, підвищується роль банківського контролю, який потребує пошуку нових підходів, зокрема: 1) підвищення відповідальності власників банків у частині забезпечення надійності та стабільності роботи банку; 2) забезпечення відкритості банківської звітності, що дає можливість вкладнику пересвідчитись у фінансовому становищі банку та визначити подальші шляхи співпраці з ним; 3) надання функцій банківського контролю іншим спеціально створеним органам та громадським організаціям; 4) розробки нормативно-правових актів з питань методології та організації банківського контролю.

На ефективність банківського контролю впливає рівень професійної кваліфікації суб'єктів банківського контролю, тому необхідно вживати заходи для поліпшення підготовки кадрів, як банків, так і контролюючих суб'єктів. Професійно підготовлений спеціаліст не повинен повністю покладатися на систему бухгалтерського обліку і результати внутрішнього контролю; встановлювати високий рівень ризику невиявлення, оскільки в даному випадку, банківський контроль буде вважатися проведеним на неналежному рівні. За умови високого ризику та відсутності способів його зниження втрачається необхідність проведення самого банківського контролю, оскільки його результати не будуть достовірними. Для зниження ризику не виявлення порушень у процесі банківського контролю конт-

ролююча особа повинна провести більшу кількість контролюючих дій і правильно обрати спосіб одержання доказів. При цьому вибіркового способу за умови правильного його використання дає відносно достовірні дані.

Для належного проведення контролю ні в якому разі не потрібно використовувати інформацію та робити на підставі неї висновки, якщо контролююча особа не перевірила її або вона впливає з перевірки незначної кількості фактичних і документальних джерел, що не дає можливості зробити достовірні висновки про діяльність банку. Зовнішній аудитор чи інспектор можуть скористатися результатами перевірки служби внутрішнього аудиту, проте ступінь довіри до таких результатів залежить від оцінки системи бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю. Чим вища ця оцінка, тим менший обсяг вибірки необхідний для проведення перевірки.

При банківському контролі головне не лише виявлення порушень законодавства банківської діяльності, але і встановлення невідповідності будь-якого виду відносин та операцій інтересам банку та його посадових осіб. Під час перевірки контролююча особа повинна, окрім виявлення порушень, звертати увагу на незвичні операції. Наприклад, це можуть бути угоди, що укладаються в кінці року та суттєво впливають на фінансові показники; вчинення операцій або надання банком послуг за заниженими від ринкової вартості цінами; розпорядження матеріальними засобами за цінами, нижчим від ринкових; використання грошових ресурсів клієнтів у особистих цілях.

Контроль банків не може здійснюватися без вивчення особливостей даного виду діяльності. Оскільки без знання технологій банківських операцій, формування резервів, обчислення економічних нормативів та ін. складно визначити обсяг досліджуваної інформації для правильного висновку про діяльність банку. За результатами перевірки, як би вона не проводилася, все одно можуть залишитися невиявлені недоліки та неточності. Адже, проводячи перевірку, контролюючі суб'єкти використовують вибіркового способу контролю, оскільки перевірити всю документацію й операції суцільним способом фізично неможливо через великі затрати часу, що є не лише довготривалим, але і неоперативним і вартісним.

Під час контролю важливе встановлення суттєвості виявлених недоліків і помилок у діяльності банків. Якщо вони несуттєві, то кардинально не змінять висновку про діяльність банку, а якщо навпаки, то таку перевірку треба вважати недоцільною і призначити повторну. Такі явища

можуть бути пов'язані як з недостатнім обсягом перевіреної документації та операцій банку, так і з професійними якостями працівників контролюючого суб'єкта.

Контроль стає недостатньо ефективним, тому що його органи з об'єктивних причин не в змозі регулярно, своєчасно і повністю переробляти інформацію, необхідну для якісної організації контрольної діяльності. За таких умов об'єкти контролю почали поступово виходити з-під реального контролю, а сам процес контролю стає більш формальним [1, с. 8-9]. А тому актуальним є скорочення форм звітності та спрощення процедур їх складання шляхом заміни кількома видами та посилення роботи з їх якісного опрацювання для своєчасного виявлення проблем у діяльності банків.

На сьогодні необхідно звернути увагу на зміщення банківського контролю в бік оцінки ризиків. Адже банківські операції, що здійснюються в межах законодавства, можуть мати не виправданий ризик, наслідком якого є порушення фінансової стабільності банку. Необхідно користуватися методиками розрахунку ризиків, а нормативно-правові акти, що стосуються оцінки ризиків, повинні носити не рекомендаційний, а обов'язковий характер. Досить важливим є вміння управляти навіть високим рівнем ризику. Своєчасне виявлення, визначення, розуміння та виправданість ризиків – це основні завдання служби ризик-менеджменту банку.

НБУ здійснює контроль за обмеженням діапазону банківських ризиків шляхом розробки системи оцінки, які відображають рівень вразливості конкретними ризиками. При цьому, в першу чергу, оцінюється достатність капіталу щодо існуючих ризиків. А тому з метою його збереження банки повинні розкривати, в першу чергу, контролюючим суб'єктам кількісну та якісну інформацію про свій капітал і структуру ризику. Інспектор не може керувати політикою банку, але він повинен оцінити ступінь ризику та його вплив на платоспроможність банку та впевнитися в тому, що банк застосовує належні методи для визначення резервів при існуючій сукупності ризику, а за умови їх настання – достатності для погашення збитків.

Зосередження функцій нагляду в діяльності НБУ, з одного боку, захищає від тиску на нього у зв'язку з незалежністю НБУ, з іншого – неправильне наділення органу наглядовими функціями, якщо він здійснює реалізацію грошово-кредитної політики. Хоча для НБУ не є основним отримання прибутку, але він здійснює банківські операції,

отримує прибутки і теж потребує відповідного контролю. Необхідно спостерігати за діяльністю всієї банківської системи органом, відокремленим від структури центрального банку. А підпорядкованість органу нагляду НБУ надає йому домінуюче становище в банківській системі.

Як показує практика контрольної діяльності, НБУ на сьогодні втратив свої позиції щодо належної такої діяльності. Звичайно, створення самостійного державного органу банківського контролю не є позицією зі стовідсотковою підтримкою, але залучення в банківську сферу незалежних суб'єктів банківського контролю потрібне. Окрім цього, необхідно робити інші кроки в напрямі удосконалення банківського контролю не лише на державному рівні, але і в діяльності внутрішніх і зовнішніх аудиторів.

У сучасних умовах НБУ повинен звертати увагу на створення нової системи організації управління та контролю з боку власників, які, як правило, віддалені від поточного управління банком. Невід'ємний фактор удосконалення банківського контролю – належне нормативно-правове регулювання не лише порядку здійснення банківського контролю, але і достатнє регулювання самої банківської діяльності. Чим прозорішою буде банківська діяльність, тим зручнішим, ефективнішим буде контроль за нею.

Для забезпечення ефективності банківського контролю необхідно: 1) підвищити умови до реєстрації банків, порядку формування статутного капіталу, його джерел і засновників; 2) розширити перелік підстав для відкликання ліцензії; 3) запровадити диференційований підхід до скорочення періодичності перевірок залежно від рейтингового місця банку; 4) зменшити кількість звітів і підвищити якість їх обробки; 5) розширити права зовнішніх аудиторів щодо можливості самостійного повідомлення органам державної влади про виявлені під час перевірки порушення та інше.

При удосконаленні банківського контролю увагу треба зосереджувати на всіх складових – це і державний контроль, і внутрішній, і зовнішній аудит. Банківський контроль повинен будуватися на засадах розподілу контрольних повноважень при постійній взаємодії та довірі між його суб'єктами.

При аудиті відсутній принцип раптовості та можливості застосування заходів впливу, але результати його проведення надаються як керівництву банку, так і НБУ. Необхідно підвищити рівень взаємодії аудиторів і зобов'язати їх надавати інформацію про виявлені недоліки в банківській діяльності по мірі їх виявлення.

Висновки. Для ефективного здійснення банківського контролю відповідні пропозиції потребують законодавчого закріплення, а сама система організації банківського контролю вимагає розробки теоретичних підходів і поглядів як на розвиток, так і перспективи його функціонування. Отже, необхідно розробити Концепцію організації банківського контролю в Україні. Концепція приймається з метою визначення шляхів подальшого розвитку банківського контролю, пріоритетами якого є забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав вкладників і кредиторів. Під Концепцією організації банківського контролю необхідно розуміти систему поглядів, що виражають певну точку зору на розуміння банківського контролю, його здійснення та перспективи розвитку.

Про Концепцію організації банківського контролю у науковій літературі, нормативних актах фактично не йдеться. У першу чергу затверджується Стратегія розвитку банківської системи України, а в її рамках – нагляд за діяльністю банків з боку НБУ. Банківський нагляд вужчий за сферою впливу від банківського контролю, який охоплює лише контроль-наглядову діяльність НБУ. А тому в рамках Концепції організації банківського контролю необхідно розглядати діяльність як державних, так і інших суб'єктів, що перевіряють дотримання банківського законодавства.

В основу Концепції, яка стосуватиметься розвитку й удосконалення банківського контролю, необхідно покласти міжнародні нормативно-правові акти, рекомендації в цій сфері міжнародних організацій.

Для НБУ не є основною функцією здійснення банківського контролю та нагляду, і, як свідчить сучасна ситуація в банківській системі, центральний банк не може забезпечити дієвий контроль за діяльністю близько 200 банків і більше 2000 їх філій. А тому необхідно скористатися досвідом зарубіжних країн, де поряд з центральним банком (або навіть центральний банк не виконує функцію контролю за діяльністю інших банків) функцію контролю виконують інші спеціально створені державні органи.

В Україні необхідно посилити, в першу чергу, державний контроль за банківською діяльністю, чим забезпечити не лише інтереси вкладників, але і довіру та репутацію банківської системи в цілому.

На сьогодні банківський сектор непрозорий, у зв'язку з чим не відповідає потребам економічного зростання. Власник банку часто залишається

невідомим, оскільки він є представником вищих рівнів влади і хоче залишитися в тіні. А тому шляхом використання відповідних схем створюються компанії та підприємства, у тому числі за кордоном, які потім стають учасниками новоствореного банку, а тіньові власники керують банком.

Концепція організації банківського контролю має визначити основні орієнтири розвитку банківського контролю та належного його здійснення, що досягається шляхом виконання таких завдань: 1) підвищення рівня відповідальності керівників і власників банку за його стабільність; 2) установа додаткових вимог до професійної придатності та ділової репутації керівників банку; 3) поглиблення контролю за джерелами походження коштів, спрямованих на створення статутного фонду; 4) підвищення ролі публічної звітності; 5) підвищення ефективності системи внутрішнього контролю; 6) забезпечення незалежності зовнішнього аудиту та підвищення його ролі у здійсненні контролю; 7) підвищення якості внутрішнього та зовнішнього аудиту; 8) посилення контролю за системою управління на основі оцінки ризиків з їх виявлення, вивчення, спостереження та керування; 9) удосконалення системи раннього виявлення недоліків у діяльності банків і шляхів їх усунення; 10) посилення заходів впливу до банків, у тому числі за рахунок фінансових санкцій; 11) розширення переліку підстав для відкликання банківської ліцензії; 12) перехід від інспектування на місцях до дистанційного контролю.

Необхідність посилення банківського контролю пов'язана не лише із захистом інтересів вкладників, забезпеченням стабільності банків-

ської системи, але і впливом на всі економічні процеси в державі. У першу чергу розвиток банківського контролю пов'язаний з діяльністю державних органів, що виконують контрольні функції, але поступово акцент переміщується на важливість і необхідність внутрішнього та зовнішнього аудиту.

Усі чинники, що впливають на ефективність банківського контролю, сприяють не тільки його належному здійсненню, але й є основою для формування основних орієнтирів розвитку банківського контролю, що повинні бути визначені відповідним документом. Тому потребує розробки та затвердження Концепція організації банківського контролю, що формується з урахуванням усіх чинників, які впливають на розвиток банківського контролю.

Список літератури

1. Бондаренко Н.О. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності : навч. посібник / О.Н. Бондаренко, В.Д. Понікаров, С.М. Попова. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 300 с.

2. Орлюк О.П. Банківська система. Правові засади організації / О.П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 240 с.

3. Стельмах В.С. Контроль: інспектування, аудит, банківський нагляд / В.С. Стельмах, А.О. Єпіфанов, І.В. Сало, М.А. Єпіфанова. – Суми : Університетська книга, 2006. – 431 с.

4. Шульга Н.П. Банківський контролінг: теорія, методологія, практика / Н.П. Шульга. – К. : КНТЕУ, 2004. – 326 с.

Стаття надійшла до редколегії 15 березня 2010 року.

Рекомендована до опублікування у «Віснику» відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

A.S. Stupak

The conceptual approaches to improvement of the bank control in Ukraine

Summary

In the article determine the terms of the proper realization of bank control, factors which influence on its realization and formulation of suggestion in relation to its improvement and further development.

A.S. Stupak

Концептуальные подходы к усовершенствованию банковского контроля в Украине

Аннотация

Определяются условия надлежащего проведения банковского контроля, факторы, которые влияют на его осуществление, формулируются предложения относительно его усовершенствования проведения и дальнейшего развития.